कार्यापत्तेः वैकृतस्य द्रव्यस्य प्राकृतद्रव्यकार्यापन्नत्वात् यतः प्रकृतौ व्रीहीणामपूर्वसाधनत्वं धर्माणां प्रयोजकम् न व्रीहिस्वरूपम् व्रीहिस्वरूपस्य प्रयोजकत्वे धर्माणामानर्थक्यापत्तेः विना संस्कारान्व्रीहित्वस्यासिद्धत्वात् अतो व्रीहीन्प्रोक्षतीत्यादौ अपूर्वसाधनं प्रोक्षतीत्यर्थः · अपूर्वसाधनत्वं च वैकृतेष्वपि मुद्गेष्वस्तीति भवत्येव प्राकृतधर्मलाभः · कीदृशः अविप्रतिषिद्धः[1] यथा परिधौ पशुनियोजनमित्यत्र (२२.७.५) परिधेर्यूपकार्यापन्नस्य यूपधर्मप्राप्तौ उद्धरणं न भवति परिधानेन विप्रतिषेधात् । एवं वैकृते द्रव्ये प्राकृतद्रव्यकार्यापन्ने प्राकृतद्रव्यधर्माः सर्वे भवन्तीत्युक्तम् · तेन प्राकृतद्रव्यसम्बन्धिमन्त्रैरपि तस्याभिधानं प्राप्तम् · तत्र किमूहितेन उत नोहितेन यथाश्रुतेन · विशेषानुपदेशाद्यथाश्रुतेनानूहितेनाभिधाने प्राप्तेऽग्राह ·

यथार्थमूहश्चोदिते ॥ २० ॥[2] चोदिते विहिते वैकृते द्रव्ये यथार्थमूहः विपरिणामः यो-यो वैकृतो यथार्थः यस्यां विकृतौ यः प्राकृतद्रव्यस्थानापन्नो वैकृतोऽर्थः तस्यां तद्वाचिपदप्रयोगः कार्यः · यथा प्रकृतौ अग्नीषोमाभ्यां छागस्य वपाया मेदस इति (३.८.२.२६) छागस्य यागसाधनत्वे तस्याभिधानं कृतम् विकृतौ च सारस्वतो मेष ऐन्द्र ऋषभ इत्यादौ मेषर्षभयोर्यागसाधनत्वेन विधानात् छागस्य इत्यस्य स्थाने मेषस्य ऋषभस्य इति · चोदितेऽइति विशेषोपादानान्मुख्यसादृश्येन गृहीते प्रतिनिधिभूते मेषादावूहो न भवति · तथा चोक्तम् (१.४.२) शब्दे अविप्रतिपत्तिरिति । एवं सर्वत्रोहे प्राप्ते क्वचिदपवादमाह ·

न प्रकृतावपूर्वत्वात् ॥ २१ ॥ प्रकृतौ पत्नीꣳ संनह्य (२.६.३५) पत्नि वाचं विसृजस्व (७.४.१४) इत्येकवचनमेकपत्नीकप्रयोगे उपपन्नार्थम् अनेकपत्नीकप्रयोगे ऊहितव्यम् न वेति संदेहे निर्णीयते · प्रकृतौ ऊहो न भवति अपूर्वत्वात्प्रकृतेः यतः प्रकृतेरन्या प्रकृतिर्नास्ति · अतोऽनेकपत्नीकेऽपि पत्नीमिति · एवं पवित्रे स्थ इत्येतदपि पवित्रत्रयपक्षे (२.३.३२) । प्रकृतिवद्विकृतिः कर्तव्येत्यनेन प्रकृतितः सर्वे धर्मा विकृतौ प्राप्नुवन्ति · तत्र केषांचिद्धर्माणां बाधमाह ·

---

१) प्राकृतद्रव्यधर्मो वैकृतेन धर्मेण न विरुध्यते Ss. २) शाकत्यानामयने तरसमये पुरोडाशे धान्यमसीति स्थाने तरसमसीत्यूहः Mahâd.